

moyar : hafin : iþra : byn : reta;

”Flickor, förrätta era böner väl”

– social struktur i gotländska runinskrifter under medeltid

Abstract:

Andreasson, K., 2009. ”**moyar : hafin : ipra : byn : reta**; Flickor, förrätta era böner väl – social struktur i gotländska runinskrifter under medeltid” (**moyar : hafin : ipra : byn : reta**; Girls, say your prayers right –social structure in medieval rune inscriptions on Gotland”) Institutionen för Arkeologi och Antik historia, Uppsala Universitet.

This paper discusses runic inscriptions from the middle ages on Gotland and how they portray social structure. It focuses on three themes: (1) fixed time and space, (2) women and the nuclear family and (3) profession and social status/structure. It also discusses changes brought on by a more structured and established Christianity, as well as differences between medieval rune stones on Gotland and their predecessors Viking Age rune stones in the Mälaren Valley.

Keywords: Gotland, rune stones, social structure, Middle Ages

Kajsa Andreasson, Department of Archaeology and Ancient History, Uppsala University, St: Eriks Torg 5, SE-753 10 Uppsala. Sweden. Email: kajsa.andreasson.7814@student.uu.se

Ett litet tack...

Först vill jag tacka Rose-Marie Bjuhr på Riksantikvarieämbetet för bilderna. Framförallt vill jag rikta ett varmt tack till mina vänner, både i Uppsala och annorstädes, som har haft gnälljour, berättat om katolska helgon, fungerat som bollplank och stöd, men framför allt peppat och roat när det behövs. Ni har sannerligen förgyllt höstterminen!

Kajsa, Uppsala, 7 januari 2010

Innehåll

1. Inledning	5
2. Teori	6
2.1. Det kulturhistoriska perspektivet.....	6
2.2. Processuell arkeologi.....	7
2.3. Postprocessualism, materiell kultur och social struktur.....	8
3. Runstenar som socialhistoria: att sätta text på sten.....	11
4. Urval, hypoteser och metod.....	14
4.1. Fixeringen i tid och rum.....	15
4.2. Kvinnan och kärnfamiljen.....	16
4.3. Yrke och social status/struktur.....	18
5. Materialet i jämförelse med Mälardalen.....	24
5.1 Det täcka könet och andra avarter.....	27
6. Sammanfattning.....	29
6.1. Summary.....	30
7. Litteratur- och källförteckning.....	31
8. Bilagor.....	33
8.1. Slumpade stenar.....	33
8.2. Kvinnors stenar.....	35

1. Inledning

Gotland som insulärt fenomen, utgör en intressant parallell till övriga Sverige. Här odlas gärna egenheter, så till den milda grad att vissa lokalhistoriker gärna framhäver besök av romerska riddare och tolkar bildstenarnas som delar av antikens myter och historia. Aningens spektakulärt kan tyckas, nog för att Gotland särskiljer sig, men att Sleipner i själva verket skulle vara den trojanska hästen känns väl lite väl långsökt i sammanhanget, när bilden ser ut att föreställa just Sleipner. Faktum är ändå att just ett sådant lite avvikande beteende stämmer ganska bra överens med Gotlands historia i övrigt, och intressant är kanske också *när* detta beteende, viljan att framhäva Gotland och gutar som lite förmer uppstår. När blir man så fokuserad på att framhäva olikheterna och konstruera Gotland som en kulturell enhet delvis eller helt skild från övriga Sverige?

Den här uppsatsen ska emellertid främst handla om social struktur på Gotland under mestadels medeltid, i vissa fall sen järnålder. Gotlänningarna fortsätter att göra runstenar, långt efter att man på fastlandet övergett det, och jag vill titta på hur social struktur uttrycks på gravhällarna, vilka egenskaper som ansågs viktiga att framhäva, samt om och hur materialet som berör kvinnor skiljer sig från övrigt material. Jag är också intresserad av att göra en jämförelse mellan det gotländska och det mälardalska materialet för att tydliggöra skillnader och gemensamma drag. Det blir på sätt och vis en studie av gravstenar som manifestation över det faktiska, eller det tänkta livet, och som ett sätt att konstruera en individ för eftervärlden. Det är alltid lätt att hänga upp sig på de spektakulära undantagen, och det har varit bra för uppsatsen att förkovra sig i vardagslivet, som har väldigt lite med kungar, ärofyllda frånfällen och stordåd att göra.

2. Teori

Runstenar får ibland, tillsammans med hornhjälmarna och långskepp symbolisera en uttjatad, klyschig bild av den svenska forntiden. Runstenar, som en del av skandinavismens fornstora dar vi tronar på, en pusselbit i vår fornnordiska identitet, nog kan man tycka att kulturhistorisk arkeologi ligger närmast till hands? Är de då för evigt fast i kategoriseringar och bokstavliga tolkningar? Nej skulle jag vilja påstå och hoppas, runstenar är mångfacetterade och kan berätta om olika aspekter av struktur och utveckling i samhället. Jag tänker mig därför att ett postprocessuellt perspektiv kan passa mitt ämnesval, då postprocessualismen öppnar upp för en mer nyanserad syn på samhällsstruktur. Överlag har jag svårt att ta ställning till vilken teori som stämmer bäst överens med vad jag tycker, och följande texter syftar att reda ut begreppen.

2.1 Det kulturhistoriska perspektivet

Kulturhistorisk arkeologi ansåg, något förenklat, att kulturen formas av folket och deras underliggande karaktärsdrag, en tanke som mycket väl kan fungera då jag gör mina analyser. Varje kultur ses som relativt stabila och ogenomträngliga, och förändringar sker genom att en enhet byter ut en annan. Man skulle kanske kunna säga att kontexten ses som statisk i kulturhistorisk arkeologi.

Det känns som att kulturhistorisk arkeologi lätt kan stagnera, och kanske kan man inte alltid se kulturhistorisk arkeologi som en teori, utan kanske mer som en nödvändig bas på vilken de andra teorierna bygger. Jag är alltså beredd att hålla med Olsen när han kallar kulturarkeologi ”det närmaste vi kommer ett tillstånd av ’normalvetenskap’ inom arkeologin” (Olsen 2003:27), och hade inte Bureus gjort en grundlig runstensinventering (som sedermera låg till grund för Erik Brates, Sven B F Janssons, Elias Wesséns och Elisabeths Svärdströms omfattande förteckningar över Sveriges runstenar, hade jag inte haft så mycket material att arbeta med. Kulturhistorisk arkeologi låter föremålet tala för sig själv. Ändå går det inte att komma ifrån att tolkningarna ibland luktar lite unket av förförståelse, och många är nog i behov av en uppfräschning från käcka arkeologstudenter med intresse för runstenar.

2.2 Processuell arkeologi

Processualisterna med Lewis Binford i spetsen sökte kvantifierbara aspekter och universella lagar för mänskligt beteende och objektiva sanningar. De lade vikt vid långsamma processer, och intresserar sig inte särskilt mycket för kulturella traditioner och idiosynkratiskt beteende (Trigger 2006:395). Problemet är att det universellt giltiga snabbt blir urlakat, och resulterar i ett cirkelresonemang.

Att försöka lagbinda runstenar med någon universell sanning, är att bortse från vad de faktiskt kan berätta. Jag påstår inte att det bara är skillnaderna som är intressanta i sammanhanget, men som jag redan har nämnt, tror jag att man förlorar på en enkelspårig generalisering. I ”Archaeology as anthropology” försöker Binford dra nya riktlinjer för hur arkeologer ska studera materiell kultur, och till grund för hans diskussion låg tanken om kulturen som ett funktionellt system, bestående av olika undersystem (Olsen 2003: 151-152). Binford vill dela in arkeologiska föremål i tre kategorier: Teknomiska, sociotekniska och ideotekniska föremål (Olsen 2003: 152). Runstenar kan enligt detta perspektiv knappast räknas som teknomiska, men kan dock sägas vara både sociotekniska och ideotekniska. Och här finns processualisternas definitionsproblem; deras ”rena” kategorier finns inte.

Olsen diskuterar hur hållbar motsättningen mellan materiell kultur som teknologi och materiell kultur som tecken egentligen är (Olsen 2003: 153), och jag är beredd att hålla med honom i tvivlandet. Visserligen menar Binford att man kan läsa ut sociala, religiösa och ekonomiska aspekter ur föremål, men att de *primärt* måste tillhöra en av de tre kategorierna går inte att hävda (Olsen 2003: 152). Var går gränsen mellan en praktisk och en symbolisk handling? Processualister gör skillnad på stil och funktion, det vill säga ett föremåls symboliska funktion alternativt praktiska funktion. Skulle man kunna hävda att en runsten fyller en praktisk funktion? Eftersom jag är av den åsikten att runstenar fyllde många funktioner, ja. Det finns stenar som fungerat som gränsmarkörer och vägvisare, något som måste falla under den teknomiska kategorin. Stenar som berör social struktur och odalsideologi faller under sociotekniska, stenar som visar bilder ur den nordiska mytologin eller, ännu vanligare, böner, faller under kategorin ideotekniskt. Självklart kan man analysera runstenar utifrån ett processuellt perspektiv, men det är ju *kombinationen* av företeelser som intresserar mig, och kombinationen är inte summan av de teknomiska, sociotekniska och ideotekniska perspektiven. Processualisterna förespråkar att arkeologin ”ska producera exakt, objektiv och testbar kunskap ” (Olsen 2003:40), något som kanske kan tyckas svårt att

applicera på en forntida text. Vad är exakt kunskap i sammanhanget? Visserligen går det att mäta och väga stenen, räkna runor och så vidare, men det presenterar bara fakta som är till hjälp om man exempelvis intresserar sig för den fysiska handlingen som ligger bakom stenen. Processualister ser kulturen som ”människans utomkroppsliga medel för anpassning (Binford 1962:218; Olsen 2003:42), och var kan man placera ett behov av ett kreativt uttryck där? Hur motiverar processualister ornamentik och utsmyckning av olika slag? Är man däremot mer intresserad av de bakomliggande orsakerna; varför stenen restes, vem som reste, vad den kan ha symboliserat, behöver man snarare ett postprocessuellt perspektiv.

2.3 Postprocessualismen, materiell kultur och social struktur

Hur ska man då applicera postprocessualism på relativt ”kulturhistorisk” fornlämningar som runstenar? Jag är helt och fullt övertygad om, att om man bara tolkar runstenar som en statisk artefakt och endast ser till en aspekt, (något som kanske tills helt nyligen hörde språkvetenskapen till?) missar man mycket, för att inte säga det mesta. Att man genom att studera enbart grammatik och textens fysiska form kan dra slutsatser om samhälle och social struktur, tror jag är att hoppas för mycket. En runsten är lika mycket minnesskrift (text) som en maktmanifestation (monument) som, ett kreativt uttryck (stil). Man behövde, och behöver inte kunna läsa för att få ett intryck eller en upplevelse. Man måste dock förr eller senare ställa sig frågan vad läskunnighet spelade för roll, och det är min fasta övertygelse att en runsten gjorde intryck och förmedlade exempelvis status, vare sig man kunde läsa eller ej. Jag kan mycket väl tänka mig att det finns kopplingar mellan läs- och skrivkunnighet, *literacy*, och social status.

Runologen Henrik Williams presenterar i sin artikel ”Klass, kön och runor”, som publicerades i UNT 2009, ett för runologer (?) nytt perspektiv på runstenar, där han diskuterar ”queerteori som nyckel till de äldsta dokument som finns på svenska språket” (Williams 2009). Redan i inledningen klargör han en viktig poäng, att det är först nu, efter nästan 400 års samlande och tolkande, som man kan börja dra de riktiga slutsatserna. Och även om jag tycker att det är lite drastiskt att kalla det för ”de riktiga slutsatserna” (sista kapitlet om runinskrifter är säkert inte skrivet, hoppas jag), är jag beredd att hålla med om att det är läge att drabba ämnet runor och runstenar från ett annat håll (Williams 2009). Williams tar upp en runsten vid Salmunge, där Elias Wesséns menar att ristaren ”har varit endast runkunnig men icke skrivkunnig”(Williams 2009), och Wessén citeras: ”uppgift kanske inte varit att utföra en minnesvård i vanlig

mening”(Williams 2009), och frågar sig vad stenen är, om det inte är en minnesvård i vanlig mening (Williams 2009). Williams anser, i motsatts till Wessén, att stenen var lättolkad för dåtidens läsare, och presenterar sin egen tolkning, som han åstadkommit utan större ansträngning, och menar att anledningen till att det inte har gjorts någon tolkning sedan Wesséns 1946 är dels för att ”man sällan hittar det man inte letar efter”(Williams 2009), samt för att Salmungestenen avviker. Artikelförfattaren diskuterar därefter hur queerteori (som ju ursprungligen användes för könsmönster och sexuellt beteende) som teori för avvikande och kritik av begreppen normalt respektive onormalt, kan tillämpas i andra humanistiska vetenskaper (Williams 2009). Han menar att Wessén var så upptagen med att döma ut Salmungestenen och andra liknande runmonument, att han kanske missat det som faktiskt var intressant. Williams diskuterar namnformer, andra inskrifter av samma ristare, samt ornamentiken som en ”ledtråd till psykologin hos dess ristare” (Williams 2009). Han påpekar också att stenen ”uppfyller alla krav som ställs på andra runstenar och adderar krydda genom sin säregenhet”(Williams 2009), samt konstaterar slutligen att ”istället för avvikande rör det sig om nyskapande”(Williams 2009). Jag är beredd att hålla med Henrik Williams på många, för att inte säga nästan alla punkter, och finner artikeln fräsch för att vara språkvetenskaplig. Framför allt riktar den motiverad kritik mot Jansson och Wesséns många gånger rätt dammiga tolkningar, i synnerhet hur de avfärdar de runstenar som bryter mot normen, som ett resultat av okunskap och bönhaseri. Runologin verkar ta trevande steg mot arkeologi, och jag, som alltid tycker att tvärvetenskaplighet är givande, har en känsla av att det här är precis vad som behövs för att ämnet ska andas ny luft.

”Välstrukturerad senvikingatida meningslöshet” är titeln på en essä i Frands Herschends *Ackultaration och Kulturkonflikt* från 2005 som tacklar samma ”problem”: avvikande formuleringar eller dylikt behöver nödvändigtvis inte avfärdas som okunskap eller slarv.

Postprocessualismen utgör som bekant inte någon enhetlig riktning, utan bör mer betraktas som en paraplybeteckning för olika riktningar inom arkeologin, där bland annat strukturalism, marxism, feministisk teori och hermeneutik ingår (Olsen 2003:51). Dock går det att peka på några gemensamma drag: kritik mot den processuella arkeologins funktionalistiska syn på materiell kultur, en reaktion mot processualismens logisk-positivistiska vetenskapsideal, samt processualisternas brist på hänsyn till individens roll i samhället (Olsen 2003:52–53). Att se till individer, eller kanske snarare hur individer utgör kollektivet blir nödvändigt i mitt val av uppsatsämne, då jag vill koncentrera mig på social struktur hos en specifik grupp människor.

Få arkeologiska lämningar ger så konkret information om individer som en runsten faktiskt gör, och genom att titta på flera, blir det såklart lättare att dra slutsatser om enheten de ingår i.

Trigger menar att postprocessuell arkeologi kan ses som ”the inevitable rediscovery of the concept of culture as a source of cross-culturally idiosyncratic variation in human beliefs and behavior” (Trigger 2006:444). En oundviklig återupptäckt av den mångfacetterade mänskligheten? Där processualisternas tankar om objektiv kunskap och universella sanningar går runt i cirklar, tänker sig postprocessualisterna att ingen kunskap är objektiv, att det finns många subjektiva sanningar. Människans förförståelse (som ju är en förutsättning för att överleva) formar dessutom tolkningen, något som är tydligt i runforskning. Vi bär med oss en uppfattning om genus, släktförhållanden och så vidare, och de formar följaktligen vår tolkning. Ett exempel inom den nordiska arkeologin är Bäckaskogskvinnan, som på grund av vad som ansågs vara typiskt manliga gravgåvor (eller gravskick), könsbestämde till just man.

Vad säger då postprocessuell arkeologi om materiell kultur? Ian Hodder döpte ett av sina verk till *Symbols in action*, en fingervisning om vilken väg den postprocessuella arkeologin ville gå (Olsen 2003:51). ”Symbolism, strukturalism och tanke” som Olsen uttrycker det (Olsen 2003:51), något som i allra högsta grad är ett fungerade perspektiv när man vill analysera sociala strukturer hos specifika grupper genom att titta på runinskrifter. Enligt Olsen ”betonade den postprocessuella arkeologin i långt högre grad den materiella kulturens symboliska och kommunikativa aspekter” (Olsen 2003:52), vidare säger han att postprocessualismen ansåg att ”materiell kultur kunde användas aktivt i sociala strategier, inklusive till att manipulera med och förvränga förhållanden i det sociala livet” (Olsen 2003:52), något som ringar in mitt ämne förhållandevis bra.

3. Runstenar som socialhistoria: att sätta text på sten

Det finns många sätt att förhålla sig till en runsten. Den är ett estetiskt uttryck, men också en skriftlig källa som berättar om händelser, släktförhållanden och dödsfall. Den är ett sätt att manifesteras makt, rikedom och positioner i samhället, samtidigt som den är ett minnesmonument. Runstenar på Gotland berättar också om bidrag till den kristna organisationen, vilket i stort sett saknas på fastlandets senvikingatida runstenar. Vad gäller forskningshistorik på just Gotländska runstenar, finns det förhållandevis lite material, och jag väljer därför att här fokusera på hur runstenar har använts som underlag för socialhistoria.

Erik Moltke inleder sin bok *Runes and their origins: Denmark and elsewhere* med att fråga ”Vad är runor? När och var skapades de? Vem uppfann dem?” (Moltke 1981:23) och fortsätter med att konstatera att den som svarar på frågorna – och svarar rätt – har löst runornas gåta (Moltke 1981:23). Lite dramatiskt kan tyckas, för nog går det att använda sig av runstenar som källmaterial utan att lösa den gåtan? Ju senare texterna är, desto lättare är de att förstå, de blir till slut i det närmsta banala i all sin vardaglighet. De går från något sällsynt unikt till något allmängiltigt, de uttrycker normalitet och normal variation. Mitt material är sent, och består främst av medeltida inskrifter, trots det finns en tydlig koppling till det vikingatida materialet, exempelvis det man finner i Mälardalen. Runstenarna på Gotland är som ett fördröjt eko av vikingatiden, och jag skulle vilja säga att det handlar om en slags renodling av runstensresandet som manifestation över vad individen förväntades vara. När man på fastlandet överger traditionen att behandla gravar som en iscensättning av vad individen förväntades vara, behåller man på Gotland delar av traditionen. Det märks bland annat i de så kallade ”kyrkogårdsfynden” som jag tar upp i kapitel 4.

Runstenar presenterar som sagt ett bra underlag för socialhistoria. Jag tänker inte titta på olika typer av stavningar, grammatik eller form på runor, utan vill se de gotländska stenarna i ett bredare perspektiv. Den här uppsatsen ska främst behandla gravinskrifter.

Mats G Larsson diskuterar i sin avhandling *Runstenar och utlandsfärder – aspekter på det senvikingatida samhället med utgångspunkt i de fasta fornlämningarna* syftet med runstensresandet, och gör det genom att hänvisa till von Friesen, Lindqvist, Palme, Hyenstrand, Segelberg, m.fl. (Larsson 1990:10f). Gemensamt för de flesta är att de på ett eller annat sätt menar att runstensresandet har varit en stor del av den kristna missionen, och att stenarna använts för att propagera för kristnandet o.s.v. (men också för att, precis som på Gotland, göra reklam för sig själv). Syftet med de gotländska stenarna har inte varit att ge

extra skjuts vid missionerandet, då kristendomen redan är etablerad vid den tid då stenarna ristats. Några tidiga stenar skulle kunna fylla en slags missionerande funktion, men det intressanta är att traditionen förs vidare. Det primära syftet verkar ha varit att tala om vad den avlidna individen hade för roll i samhället i allmänhet, och i vissa fall i synnerhet vad man bidragit med till kyrkan. Det viktiga (i fråga om saker som går att koppla till kyrka och kristendom) är således inte att man blev kristen tidigt eller ”dog i vita våder”, utan snarare vad man gav av sitt liv och sin tid till den redan etablerade kyrkan. Att göra (anständig) reklam för sig själv, helt enkelt. Man kan också diskutera runstenar som arvsdokument, något som bl.a. Birgit Sawyer gjort i *Property and inheritance in Viking Scandinavia; The Runic Evidence*. Sawyer menar dock att stenarna inte restes för att fungera som rättsliga dokument (Sawyer 1988:1). Jag har svårt att se de gotländska stenarna som arvsdokument, då de sällan ger mer information om familjen än de närmast sörjande, och de påminner mer om en dödsruna än ett arvsdokument. På Gotland renodlar man alltså dödsrunan, även om former av den förekommer i vikingatid, och formatet påminner i det närmsta om den sortens minnesord man kan läsa i dagstidningar i dag.

En annan aspekt på runstensresandet är den ekonomiska. Är det rimligt att tro att det bara var en mäktig och rik stormannaklass som reste stenar? Också den här infallsvinkeln blir svår att applicera på det gotländska materialet, då stenarna sällan ger några direkta indikationer på samhällets hierarkier, så när som på en och annan läkare och murare. Visst omtalas här och där pengar som skänkts för själar, men de yrken som nämns befinner sig kanske främst i någon slags medelklass, framför allt bönder, precis som de vikingatida stenarna i Mälardalen (stenar resta över stora hövdingar utgör trots allt en minoritet). Runstensresande verkar alltså främst ha varit ett medelklassfenomen, eller ett mode inom den övre medelklassen, så även bland gotlänningarna.

Anne-Sofie Gräslund har i flera arbeten ägnat sig åt runstenar, både deras socialhistoriska funktion såväl som datering med hjälp av stilanalys. I *Ideologi och mentalitet – om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont* används runstenar som underlag för att analysera kristnandeprocessen, Gräslund tittar på ornamentik med kors, böner, kristna personnamn, kristna begrepp och termer, samt placering i förhållande till kyrkor (Gräslund 2001:41). I *Runstensstudier* skriver hon följande ”Det förefaller klokt att i många fall betrakta syftet med runstensresandet som en kombination av flera faktorer” (Gräslund 2002:241f), och precis som Gräslund påpekar: koncentrerar man sig för hårt på någon av dessa faktorer, blir resultatet knappast trovärdigt (Gräslund 2002:241f).

Det finns alltså en rad socialhistoriska perspektiv att applicera på runstenar, men då mitt material i första hand behandlar medeltida gravstenar, vill jag snarare diskutera vad som ansågs viktigt att nämna om den döde och vilka egenskaper som påtalas. Det förekommer också stenar med exakta årsdateringar, ibland till och med datum. Något som skiljer gotländska runstenar från exempelvis mälardalska är, förutom dateringen, att gotländska runstenar behandlar kyrkan som etablerad organisation. Där mälardalska runstenar berättar om vem som blev kristen tidigt, vem som byggde bro eller for utomlands, poängterar de gotländska istället vad man har bidragit med till den kyrkan; pengar, jord, tjänster osv, eller andra kyrkorelaterade angelägenheter; viktiga överenskommelser som berör besökare, bedrivit klotter ("Jag är en arm och syndig människa" G 104) eller uppmaningar som **mojar : hafin : ipra : byn : reta**; "Flickor, förrätta era böner väl" G 191. Den senare tycks inte bara vara en uppmaning om att be rätt, lika mycket som att flickorna anmodas vara fromma överlag.

I sin avhandling *Den synliga tron* diskuterar Linn Lager runstenar och kristendom, och i sin sammanfattning skriver hon bland annat att "Sverige blir en självständig kyrkoprovin 1164 och vid det laget hade sannolikt runstensresandet upphört sedan att tag tillbaka i hela Sverige och ersatts med mer etablerade uttryck för den kristna tron" (Lager 2002:236).

Runstensresandet på Gotland tycks dock ha pågått som flitigast runt 1200-1300-talet, och fortsätter så långt in som på 1500-talet. Lager nämner också att runstensresandet minskar drastiskt i och med att den tyska kyrkan gör intåg, och kopplar också runstensresandets upphörande till kyrkans organisationsfas (Lager 2002:238). Hon menar att det är först kring 1130, när "stiftet flyttades till Gamla Uppsala som runstensresandet upphörde och regionen blev en del av en mer övergripande kyrklig organisation" (Lager 2002:238) - något som återigen särskiljer Gotland från övriga Sverige, då runinskrifterna här tycks ha ökat i samband med kyrkans etablering. Mitt material går alltså inte att koppla till övergångsfasen, till skillnad mot det mälardalska, varför en jämförelse kan bli intressant. Det gotländska materialet sträcker sig dessutom som sagt ända in på 1500-talet, det om något är ett tydligt tecken på den självständiga kulturmiljö som frodas i det insulära, och kanske också uttryck för en strävan, att konstruera en särställning gentemot det övriga Sverige. För någonstans på vägen har det också blivit viktigt för gotlänningarna att poängtera skillnaderna mellan Gotland och fastlandet eller mellan Gotland och allt annat.

4. Urval, hypoteser och metod

Man kan tänka sig att runstenarna på sätt och vis får ersätta gravgåvor, som ett sista sätt att markera och manifesteras vad den avlidna individen i fråga har ägnat sig åt i livet. Dock förekommer på Gotland något som Gustaf Trotzig kallar ”en för Gotland nästan helt unik fyndkategori, de s.k. kyrkogårdsfynden” (Jansson, red. 1983:384). Det rör sig främst om dräkttillbehör, vilket visar att seden att begrava den döde i sina egna kläder lever kvar länge på Gotland, längre än på andra ställen. Här har vi alltså ytterligare ett exempel på seder som lever kvar på Gotland långt efter att de har försvunnit i resten av landet. Efter att både ha läst texter av lokalhistoriker och grunnat lite över att gotlänningarna alltid ska vara lite eljest, (som en doktorand en gång uttryckte det), är det såklart lätt för mig att dra paralleller till min uppväxt. Det finns öar, där man inte anses vara en fullvärdig medlem av samhället om man inte har allt från tre till sex generationer på kyrkogården (jag är själv uppvuxen, men inte född på en ö som tillämpar det tankemönstret). Det finns till och med dialektala slangord som i princip betyder ”utböling” (i mitt fall är jag en slånka – trots att jag har bott större delen av mitt liv på ön). Det må vara sagt med glimten i ögat, och driften att vilja kunna härleda sin släkt många generationer bakåt kanske inte enbart är reserverat för öbor, men exemplen stämmer bra överens med den bild de flesta gotländska amatörhistoriker målar upp: den om ”Gotland” och ”Sverige” som två, än idag, helt skilda enheter. De gotländska amatörhistorikerna är, troligen omedvetet, ytterst insulära. De odlar gärna sin egen särprägel, alldeles oavsett om det fyller deras syfte.

Då jag som sagt har valt att främst analysera gravstenar för att se vad det gotländska materialet säger om gemene man på medeltiden, gjorde jag först ett slumpmässigt urval på cirka 60 stenar. Kvinnor blir oftast anonymiserade (”Här ligger Gairvald i Bjärs och hans hustru” G 210[Svärdström 1978:220]), så att särskilt lyfta fram de som nämns med namn och tillskrivs egenskaper, eller kanske rent av har rest stenar, känns också intressant.

En gravsten är det sista sättet att göra ett märke för eftervärlden, och vilka är då de sociala egenskaper som ansågs viktiga på det medeltida Gotland? I takt med att gravgåvor försvinner, kan man som jag redan nämnt, tänka sig att runstenarna får ersätta gåvornas funktion. De markerar döden, men också social ställning, samt fungerar i viss mån som utsmyckning. De fungerar också som en del av det offentliga minnet, och blir ett stöd för muntliga traditioner. Delar av de gotländska inskrifterna följer i princip samma mönster som de mälardalska, mer

eller mindre detaljerade familjebeskrivningar av typen ”NN reste sten över NN, sin fader/broder/son, Gud hjälpe” och så vidare, medan andra har förhållandevis enkla inskrifter som ”Olav bingil lät göra mig över herr Peter” (G 232*), eller helt enkelt ”Nikulas i Rings äger mig” (G 241*). I de inskrifter som påminner om de mälardalska i formen, nämns oftast vem som reser, släktrationen till den döde individen, individens ursprungsart samt som avslutning en uppmaning om att be eller göra gott för själen, alternativt en kort eller lång bön, ofta på latin. De gotländska inskrifterna presenterar oftare en mer detaljerad beskrivning av individens plats i samhället, än vad man kan läsa på de mälardalska. Att göra gott för själen vill jag tolka som en form av avlatsbrev, att man har skänkt pengar till kyrkan för att sörja för själen. På G 164 finns en skadad text som tolkats till ”Med Guds nåd. Rodvald från Hunninge har givit (tion)dedelen (av sin jordegendom) för sin själ och sin faders och Hallvats själ” (Svärdström 1978:72). Gravhällen är daterad till 1300-tal, och att skänka jord för sin själavård står omskrivet i Gutalagen. Trots att släktrationerna är svårtydda, tolkar Svärdström det som en form av testamente (Svärdström 1978:73). Dock står det ingenstans på stenen att Rodvald (eller Hallvat heller för den delen) har dött, och inskriften har snarare karaktären av ett gåvobrev. Rodvald vill helt enkelt skryta lite om att han har skänkt värdefull jord till kyrkan, och jag skulle vilja påstå att det finns minst lika starka anledningar (om inte starkare) att göra det när man fortfarande är i livet som när man är död.

Jag har använt mig av två exceldokument (utöver litteratur i ämnet [se bilagor]), som jag har satt ihop; ett med 61 framslumpade inskrifter, och en med samtliga stenar som nämner kvinnor, antingen som subjekt eller objekt. För att kunna se tydliga tendenser i materialet på ett bra sätt, har jag valt att kategorisera det utifrån återkommande inslag: fixeringen av tid och rum (dödsdag och ursprung), kvinnan och familjen (kvinnan som del av det privata, kärnfamiljen, gården och familjen som enhet) samt yrke och det lite luddiga ”social struktur” (som främst visar kopplingar till mannens offentliga roll). Högst vardagliga företeelser alltså.

4.1. Fixering av tid och rum

Av mina 61 slumpmässigt utvalda stenar har nio stycken exakt årtal, tre även med exakt datum G 78 (torsdag 27 oktober 1487), G 124 (onsdag 5 augusti 1553), G 170 (onsdag 4 april 1506) (Samnordisk rundatabas; Vilken Veckodag? [hemsida]). Även G 282 har en datering, om än något osäker, 26 februari 1324 (lördag) (Svärdström 1978:121).

En klar majoritet av stenar klargör *vem* och *var*, exempelvis G 295*: ”+ **biþin * koz * fyri * b[uta]iþa * sia(l) * af bierhi * sum * hier huilis**”, Bedjen väl för Butaids själ från Bjärs, som vilar här. Var man kom ifrån är viktigt att berätta för efterlevande, och det verkar onekligen som att gården och socknen tillsammans med närmsta familjen, är det som är viktigast. Det är det som definierar vem man är.

Inskrift G 78, på en spisstolpe, bjuder på en trevlig liten skärva vardagsliv:

× **botmundr : kullanz : han : lit : gerra : hila : mur:uerk : o=k : sia=lvr : gerde ¶
 trri:uirk : stuvu : o=k : sumar:hus : o=k : ta uar : h : sunudahr o=k : k : brim:stavr : i :
 tretando ¶ rado : o=k : lyfþadis : a : santa : simi iute : afton ¶ ma=rkit : hit : hustrun**

”Botmund Kullans han lät göra detta murverk, och han gjorde själv träverket till stugan och sommarhuset. Och då var runan **h** söndagsbokstav och runan **k** primstav i trettonde raden. Och det blev färdigt på Simons och Judas’ afton. Margit hette hustrun.” (Jansson, Wessén 1962:115).

Inskriften fungerar dels som byggnadshistorisk källa, då den tydligt berättar om bostadsförhållanden och hur husen är konstruerade, dateringen är mycket noggrann, den 27 oktober 1487, men den berättar mellan raderna också en hel del om Botmund. Att inskriften avslutas med ”Margit hette hustrun” tyder på att det inte bara var viktigt att tala om vilken dag bygget stod färdigt, utan också namnen på husbondefolket i gården (Jansson, Wessén 1962:116). Botmund äger gården Kullans, och kallas därför Botmund Kullans. Inskriften markerar tydligt ursprung, gården som enhet och tydligt datering. Det är ingen minnesinskrift över en död person, det är skryt som markerar slutet på ett arbete. Spisstolpen mäter också tid på ett intressant sätt. Dels får vi reda på vad Botmund har åstadkommit innan vintern –han har byggt förbannat mycket. Men inskriften talar också om ”då var runan **h** söndagsbokstav och runan **k** primstav i trettonde raden”, vilket är en datering av mer astronomiskt slag. Vi ser alltså dels tiden som årscykel, men också som astronomisk. Man kan säga att det rör sig om ett slags koordinater i ett socialt rum: X= människorna, Y= saker, Z= tiden, d.v.s. X= Botmund och Margit, Y= Husen, Z= Torsdagen den 27 oktober, 1487 på kvällen. Detta är nytt och strukturellt annorlunda i förhållande till vikingatid.

4.2. Kvinnan och kärnfamiljen

När man ser till det gotländska materialet, tycks de allra flesta runinskrifterna beröra familjestruktur, och då framför allt kärnfamiljen. Det rör sig främst om äkta makar, och egenskaperna som tillskrivs en hustru är av typen "god husfru". Att majoriteten av stenarna är resta över maken eller maken, borde tyda på att man, hustru (och därefter barn), samt gården man kommer ifrån (som nämns på majoriteten av gravhällarna överlag) utgör en enhet, som är viktig att betona. Här blir en tydligt avgränsad kärnfamilj synlig. Vilka familjemedlemmar kvinnor reser stenar över är förhållandevis jämnt fördelat över männen, mödrar och döttrar får desto färre. I mitt material ser fördelningen ut såhär:

Män reser över		Män över män		Män över kv	
Maka	16				16
Fäder	10		10		
Söner	9		9		
Bröder	7		7		
Döttrar	6				6
Farbror	1		1		
Mödrar	1				1
Summa	50		27		23

Kv. reser över		Kv. över män		Kv. över kv.	
Make	6		6		
Söner	5		5		
Fäder	4		4		
Mödrar	2				2
Döttrar	1				1
Farbror					
Summa	18		15		3

Totalt är 50 kvinnor nämnda, och det är alltså tydligt att husfruar är de som får flest stenar. Men vad innebär det då att vara en husfru? Är det skillnad på att vara "husfrøya" och "konu"? Noterbart är också att de egenskaper av typen "god husfru" och "god mor" som tillskrivs kvinnor, är epitet som bara går att koppla till den privata sfären. Jansson & Wessén skriver om begreppen i *Gotlands runinskrifter: första delen*, och klargör där att "husfru" förekommer i olika former på flera av de gotländska stenarna, men att begreppen "husbonda"

och "bonda" förekommer mer sällan. "Bonda" kommer antagligen från att man var bunden till gården, därför är det kanske underförstått om det står att man är från en gård?

I "Runstensstudier" diskuterar Anne-Sofie Gräslund kvinnans roll på gården med utgångspunkt i bl.a. den Västmanländska stenen i Hassmyra sn, vars inskrift lyder "Gode bonden Holmgöt lät resa (stenen) efter Odendis, sin hustru. Det kommer icke till Hassmyra en bättre husfru, som råder över gården. Rödballe ristade dessa runor. Till Sigmund var Odendis en god syster" (Gräslund 2002:462). Här haglar egenskaperna, Holmgöt är god, Odendis är både god husfru och god syster. Och precis som Gräslund skriver, får vi också här reda på vad en husfru gör – hon råder över gården. Vad epitetet "god" innebär tål att diskuteras, och Gräslund menar att det kan ha funnits en skillnad mellan privat god, som husfruar då skulle vara, och socialt god, som då kan ha varit förbehållet mannen (Gräslund 2002:471). Den generella uppfattningen av det täcka könet under vikingatid, är ju just den om kvinnan som råder över gården.

Det sker ofta en anonymisering av kvinnor på runstenar, formeln "Här ligger Gairvald i Bjärs och hans hustru" (G 210), men på en inskrift förefaller mannen anonymiseras, G 174:

+ **hust=ru ga=rt=rt=ud e(t)-...-... : bo=ren : i : melno : ha=n : lit : ha=ga : t(i)-sa stain : yvir : sen : bo=nða :**

"Hustrun Gertrud... från Mølner, hon lät hugga denna sten efter sin man" (Svärdström 1978:99).

Dock är Gertrud fortfarande "hustru". Är det någon mening att tala om vem man tillhör om man inte talar om vem personen i fråga är? Detta bör kanske tolkas som en uppstramning av tendenser vi ser i Mälardalen, och troligast är kanske att mannens namn har stått där texten är skadad. Anonymiseringen av kvinnor är ett uttryck för att de definieras som en enskild representant för en grupp och inte främst som en individ.

4.3. Yrke och social status/struktur

I de fallen män har fått epitet, rör det sig nästan uteslutande om yrken. Det är mästare, läkare, präster, osv., men framför allt indirekt bönder. Männens tillskrivs alltså vad som kan räknas som offentliga egenskaper, i motsats till kvinnor som bara får epitet som går att koppla till hemmet. Möjligen går detta att koppla till en ökande individualisering, eller kanske ett driv att

utkristallisera den enhet som utgörs av gård och familj? De bragder som lyfts fram är oftast av ganska vardaglig, många gånger kyrkorelaterad natur: husbyggen, överenskommelser, och gåvor till kyrkan. Möjligen är det så att åstadkommande knutna till gården anses viktigare att lyfta fram, inte bragder utomlands. Om detta sen beror på att handelsresandet var mindre utbrett, eller för att man helt enkelt började specialisera sig mer på *en* sysselsättning kanske jag ska låta vara osagt. Även om individualitet inte är lika uttalat som i vikingatida inskrifter, så behåller män ändå mer av sin individualitet än kvinnor.

Fyra inskrifter i mitt framslumpade material nämner kyrkan.

G 21, Öja kyrka, Öja, sn:

÷ **iakaubs : synir : a burh : litu : g(i)(a)(r)a : stain : yvir : faþur : sen : ok : [b]roþur : sen : hera : [ni]kulas : sum : (o)ra : (k)irkiu : ati : men : guþ : uildi : biþ[i]n : fyri : þ(a)ira : sialum : ok : hehualdi : ... : syni : þair : huilas : hier : undir * o=le : (l)uþa=r : gia=rþi : mik**

”Jakobs söner på Burg läto göra stenen över sin fader och sin broder, herr Nikulas, som ägde vår kyrka så länge Gud ville. Bedjen för deras själar och för Hægvald, ... son. De vila här under. Ole **luþar** gjorde mig.” (Jansson, Wessén 1962:28)

Stenen är alltså rest alltså rest av söner över deras far, Jakob och deras bror Nikulas som då rimligtvis har varit sockenpräst i Öja, så länge Gud lät honom leva (Jansson, Wessén 1962:30). Sönerna/bröderna är anonymiserade. G 21 är exempel på två punkter jag tidigare nämnt: härkomst och bidrag till den kristna organisationen. Nikulas torde ha haft ett förhållandevis stort inflytande som sockenpräst, varför man då väljer att nämna det på hans gravsten.

Vidare har vi G 171:

[+ **kirkia=n : bra=n : a : belepes:byrd : la=uga:dahe : ta : ua=r : h : sunnu:tahr : o=k : s : prim : i : t=reta=ndo : ra=þo]**

”Kyrkan brann under procession (eg. bildbärande) på (påsk)söndagen. Då var **h** söndag(sruna) och **s** primruna i trettonde raden (på påsktavlan)” (Svärdström 1978:90).

Det råder lite delade meningar om inskriften, att kyrkan brann är man överens om, men huruvida det rörde sig om en procession till jungfru Marias eller för Jesus Kristus ära, om

branden skedde vid jul eller påsk är en tolkningsfråga. I samband med påskfirandet ”föreskrev den kyrkliga ritualen några viktiga benediktioner” (Svärdström 1978:92), vilket bland annat innefattar så kallad eldgivning. Eldgivning innebär att ny eld frambringas och helgas utanför kyrkan, för att sedan bäras in och tända det stora påskljuset och därefter altarljusen (Svärdström 1978:92). Elisabeth Svärdström skriver i *Gotlands runinskrifter: andra delen* att ”Det synes mig nära till hands att förbinda branden 1492 med någon av dessa påskceremonier, där elden naturligt spelade en farofylld roll” (Svärdström 1978:92). Oavsett när branden bröt ut, är inskriften ett tydligt dokument över en organiserad kristendom, kyrkor brann titt som tätt under medeltiden, och att dokumentera kyrkans historia var antagligen viktigt. Man skulle också kunna tänka sig att finansieringen till en ny kyrka har skett med hjälp av gåvor från församlingsmedlemmar, dvs. öppnade upp för ett nytt tillfälle att skryta lite.

G 249*, i kyrkoportalen:

**þeta : ier * uitni : kirkiur:pre-...- : ok : sokna:manna : et : halhuis÷boar ÷ aihu ÷
kauptan ÷ meþ ÷ einn ÷ kirkiur÷faueh ÷ ginum ÷ litlu ÷ folboa ÷ garþa**

”Detta är kyrkoprästernas (eller prästens?) och sockenmännens vittnesbörd, att Hellsviborna äga, medelst köp, för all framtid(?) kyrkoväg genom lilla Foles gårdar (gården?)” (G 249*).

Inskriften hör enligt källan till en av de längsta på Gotland, och saknar parallell i det övriga materialet, den kungör ett beslut som man får anta skulle läsas och förstås av allmänheten. (G 249*). Texten talar om en överenskommelse mellan två gårdar, där den ena har köpt rätten att gå över den andra gårdens ägor för att komma till kyrkan (G 249*). I *Gotlands runinskrifter: tredje delen* skrivs det att ”man anar en tvist om Gutalagens bestämmelser om farvägar, och uppgörelsen har tydligen varit så betydelsefull att den fastslagits för all framtid på denna framträdande plats” (G 249*). I Gutalagen står ingenting om rätten att köpa sig färdväg, vilket borde tyda på att det är ett ovanligt köp (och det är antagligen anledningen till att man väljer att rista det i kyrkoportalen – för att undvika framtida tvister) (G 249*).

G 249 är ett bra exempel på kyrkan som kommunikativt medel för allmänheten, en plats som besöktes av alla där man passade på att meddela det som skulle meddelas –ett senare exempel på det är kungörelser som lästes upp i kyrkan.

På G 178 står följande att läsa:

+ iuan : i : grenium : han : gaf : þisa : krunnu : fyrst : guði : ok : uari : fruru : ok : þairi : helhu : kirkiu : senni : sial : til : þarfa : ok : sið(a)... ..

”Johan i Gräne han gav denna krona först till Gud och Vår fru och Den heliga kyrkan sin själ till gagn och sedan...” (Svärdström 1978:107).

Inskriften, som finns på en ring till ljuskrona, beskriver en donationshandling (Svärdström 1978:108). Johan har skänkt ljuskronan till kyrkan för sin själ, och Jansson m fl. skriver också att inskriften möjligen också innehållit en text om jord som donerats, samt ristare och datum (Svärdström 1978:108). Det jag vill ta fasta på här är framför allt två saker; ursprung och bidrag till den kristna organisationen. Det känns här rimligt att dra en parallell till G 164, som också nämner en gåva till kyrkan. Det finns heller inte här något som tyder på att Johan skulle ha dött, tvärtom, Johan var med största säkerhet mycket noga med få ljuskronan på plats medan han levde. Hur skulle man annars kunna beundra honom för hans generositet? Johan i Gräne konstruerar minnet av sig själv medan han fortfarande lever.

G 334*:

+ kuþ [: na]þ[i : lafran]z[ar : si]a[l ok : nikul]a[s : hans : b]ro[þ]urs[unr : lit : mik] : kira : botu[lfr : sum : kirkiu : burti : h]an : kirþi : mik : gesus : kristus : naþi : alum [kristnum : sialum : sum : hiar : huilas : amen]

”Gud vare nådig mot Lafrans själ, och Nikulas, hans brorson, lät göra mig. Botulf som byggde(?) kyrkan, han gjorde mig. Jesus Kristus vare nådig mot alla (kristna själar som här vilar. Amen).” (G 334*)

Ristningen är daterad till 1300-tal med hjälp av bilden och språket, och det finns också förteckningar ”över de gotländska kyrkornas taxus under medeltiden till biskopen i Linköping” (G 334*) där årtal förekommer vid ett flertal kyrkor, antagligen invigningsår. För Fårö kyrka är året 1324, och det gör den i så fall till Gotlands äldsta medeltida kyrka (G 334*). I det här fallet är det Botulv som också byggde kyrkan, som har gjort stenen, och han är alltså inte bara någon typ av murare, han tillverkar också gravstenar, logiskt nog (G 334*). Stenen talar också om sig själv som ”mig”, något som också förekommer i Mälardalen. Ett mer gediget exempel som faller under samtliga ovanstående kategorier är kanske G 100, som

presenterar en lång och detaljrik text, med både epitet, ursprung, dödsorsak, exakt årtal, bön, samt en samtidspolitisk referens till ”konungr Eiríkr”, Erik av Pommern:

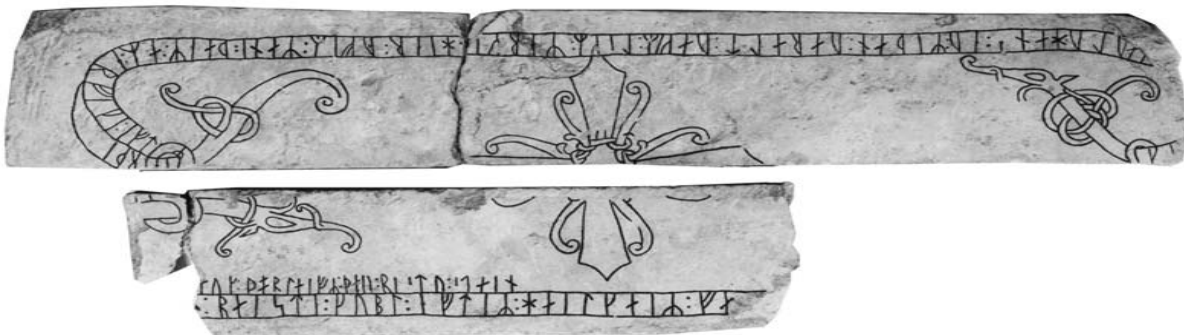
÷ þinna * sten : þa * lit * husfru * ru=þvi * giera * yfir sin * bo=nda * ia=ko=p * i *
ma=na=ga=rd=um * sum skutin * ua=rþ * ihel * miþ * en : pyrsu*stin * a=f * uis*bo=rh
* þa * en * ku=nuu=ng * erik * ua=r * be*sta=lla=þ * pa * þi * fo=r*nemda * slot * en *
þa ** ua=r * liþit * a=f * guz * by=r(þ) * fiu=rta=n * hu=nd=ra=þ : a=r * o=k * ainu :
a=ri * minna * þen : fem(t)igi : a=r * biþium * þet : et * guþ : na=þi * ha=nz * sia=l *
o=k * a=llum * krisnum * sia=lum : amen

”Denna sten lät husfru Rudvi göra över sin man, Jakob i Mannagården, som blev skjuten ihjäl med en bössosten från Visborg, då konung Erik var belägrad på nämnda slott. Och då hade lidit från Guds födelse fjorton hundra år och ett år mindre än femtio år. Vi bedja, att Gud vare nådig mot hans själ och alla kristna själar. Amen” (Jansson, Wessén 1962:162).

Inskriften daterar sig själv till 1449, när Erik av Pommern faktiskt *inte* satt som kung över Sverige utan istället ägnade sig åt sjöröveri från just slottet Visborg invid Visby. Betyder det något att man fortfarande kallar honom kung? Jakob i Mannagården har dödats av en bössosten från Visborg samma år som Erik av Pommern överlämnade Gotland till Sverige (Jansson, Wessén 1962:163f). Jakob från Mannagården dog därför antagligen av en kanonkula från Viborgs slott, när svenskarna intog det (Jansson, Wessén 1962:163). Inskriften lyfter fram politiska händelser, och jag vågar påstå att den är tämligen unik, åtminstone om man ser till det gotländska materialet. Enligt ”Gotlands runinskrifter: första delen” finns det texter som förknippar Mannagården med ”sättningsdomare av en förnäm och förmögen släkt” (Jansson, Wessén 1962:165), och det finns också uppgifter på ett altarskåp i Lye kyrka som skulle vara skänkt av en Jon i Mannagården, och i tre omgångar får antikvarier berättad för sig om slakten på Mannagården, samt träffa självutnämnda ättlingar (Jansson, Wessén 1962:165). Men, som Jansson och Wessén också skriver: ”Minst lika rimligt torde det vara, att alltsammans är ett utflöde ur samma folkliga traditionskälla, som sålunda har givit utslag tre gånger med omkring hundra års mellanrum” (Jansson, Wessén 1962:165f). Jakob har säkert varit en viktig man, så viktig att man gärna påtalat eventuellt släktskap med honom, och hans bragder och bravader. Men det är också ett sätt att manifesteras sitt ursprung på platsen, och visa på hur långt tillbaka man har rötter. Mannagården nämns på ytterligare en gravhäll i Lye kyrka, G 103.

G 100 är inte den enda inskriften som nämner dödsorsaker, i mitt material nämner följande stenar vad som orsakat döden eller omständigheter runt den: G 111, G 134 (Rodfos som blev **siku : blakumen**, ”sviken av valacker”, dvs. ”afrikanska sjörövare” eller ”mörkbruna folkslag” [Jansson, Wessén 1962:265f]), G 136 (antagligen Rodfos bror Hailfos som ”dog hemma och hade en dotter” [Jansson, Wessén 1962:272]), G 138 (”dräpt av lübeckare” [Svärdström 1978:6]) och G 293* (vars objekt troligen dog i pesten). På G 132, ÷ **biðin firi : iakaups : sial : i : annuhanenkium sum : nikulas : uaah**, ”Bedjen för Jakobs själ i Annugagänge(?), som Nikulas slog ihjäl” (Jansson, Wessén 1962:257), illustreras till och med händelseförloppet på baksidan av korset, med en man hållandes en yxa som blir slagen i huvudet bakifrån med påk av en annan man. Ordet ”annugagänge” har tolkats som eventuellt ortnamn, men skulle också kunna beskriva en sinnestämning Nikulas befann sig i när han dräpte Jakob med en påk (Jansson, Wessén 1962:258). Jag skulle vilja säga att den figuren jag antar är Jakob antagligen är beväpnad och därmed inte helt oskyldig, såvida han inte blev ihjälslagen när han högg ved. Det är i vilket fall tydligt att män deltar i det offentliga livet både som gruppedlemmar och som individuella aktörer.

Värt att nämna är kanske också en gotländsk inskrift som Gräslund tar upp (Gräslund 2002:470), G 343*, vars inskrift lyder: **... n : raisti : kubl : eftiR : hailkaiR : fa... ... ¶ (k)-... -aulu : hans : eu : miþan : uaralt : uakiR : ligR : merki : hier : yfiR : mani : þaim : aR : erfiki : iftiR -erþi ¶ ... auk : þorlaifR : þau : ristu stain**
 ”... reste minnesvården efter Hailgair, fader (?)... Hans själ. Alltid medan världen varar ligger minnesmärket här över den man som arvingen gjorde det efter ... och Torlaif, de ristade stenen”

G 34, foto: RAÄ, Bengt A Lundberg.

Rent grammatiskt tyder ”de ristade” på att det rör sig om två personer av olika kön, vilket alltså ger oss en kvinnlig ristare (G 343*) . Stenen är daterad till 1000-1150 och är en återanvänd bildsten daterad till 400–500-talet, och inskriften går att jämföra med de runstenar som restes på fastlandet under övergångstiden mellan vikingatid och medeltid (G 343*). Det som utmärker inskriften är att gravmonumentet anges ”ligga” över den döde, istället för att vara ristad eller rest till minne över honom, och det kan tolkas som ett medeltida drag. (G 343*).

5. Materialet i jämförelse med Mälardalen

Runinskrifterna på fastlandet överlever inte ”den medeltida kulturrevolutionen” (Herschend 2009:7), eftersom den ”bärs av den välorganiserade kristendomen” och ”hålls ihop av latinsk snarare än inhemsk skriftspråklighet” (Herschend 2009:7). Det gotländska materialet är precis tvärtom. Här frodas runinskrifterna på medeltiden, om än i annan form. Runstenarna blir den sista delen av den förhistoriska mentaliteten, som lever kvar och utvecklas ända in i reformationen, och runinskrifterna är på Gotland, precis som i Mälardalen, något som hör medelklassen till.

I Mälardalen hör brostenar och utlandsfararstenar till de kategorier som gärna uppmärksammas, men få Gotländska stenar talar om utlandsfarare och brobyggare. Det tycks mig också som att det gotländska materialet i större utsträckning ger uttryck för lite vardagligare händelser hellre än det spektakulära (med det inte sagt att spektakulära händelser inte nämns, minns Jakob från Mannagården på G 100). Exempel på det är hus- och kyrkobyggande, överenskommelser mellan gårdar, minnesvärda händelser i kyrkans historia, samt kanske mest frekvent, avlat. Frasen ”att göra gott för själen” som förekommer på många gotländska inskrifter, tolkar jag som en form av avlat. Man tryggar sin själ, eller någon närståendes genom att skänka pengar eller jord till kyrkan. Det närmaste man kan komma det i det mälardalska materialet kan jag tänka mig är brostenar, även om brostenar och deras tillhörande vägbyggen kanske mer gör gott för själen och anden, än bidrar till den kristna organisationen. ”Att göra gott för själen” behöver emellertid inte betyda att själen som tryggas tillhör en avliden person, det kan lika gärna vara något man gör medan man lever – precis som avlatsbrev. Brostenar däremot, reser man över en avliden person. Runinskrifterna på Gotland nämner gärna och ofta orter, inte bara den egna, utan många gånger även föräldrarnas eller barnens, där man på fastlandet hellre talar om vilka släktrationer man har. Över hälften

av gravhällarna i materialet har ortsnamn. Det gotländska stoffet nämner också sysselsättning på ett annat sätt än vad man gör på fastlandet.

En annan skillnad jag tycker mig se i det gotländska materialet gentemot det mälardalska, är förändringen mot en mer tydligt avgränsad kärnfamilj. Det gotländska materialet visar på en familjstruktur i förändring, stenar på fastlandet betonar företeelser som i stort sett inte förekommer i mitt gotländska, (exempelvis det man kan tolka som "brothers in arms" osv.). Gotlänningarna påtalar sällan familjrelationer bortsett från kärnfamiljen, det enda undantaget i mitt material är de två bröder som låter rista en sten över sin farbror (G 334*). De visar också en tydlig skillnad i formuleringar, inskrifter som G 295* + **biþin * koz * fyri * b[uta]þa * sia(l) * af bierhi * sum * hier huilis**, "be gott för Butaids från Bjärs själ som här vilar", och G 282* ÷ **i:r biþin : kos : fyri : marhitu : sial : af [otaim : a : mik]**, "Må ni bedja om godhet (dvs. nåd) för Margits själ från Othem (hon) äger mig" (G 282*), saknar motsvarighet på fastlandet, precis som fraser av typen "Nikulas i Rings äger mig" (G 241*), och jag tolkar G 241 som att det är Nikulas själv som har betalt för sin gravhäll. Graven skulle kunna tolkas som en familjegrav, och det borde vara likadant med Margit från Othem på G 282, som också hon äger sin gravsten.

Vikingatida gotländska runstenar har stora likheter med runstenar på fastlandet, större än vad de har med sina medeltida efterföljare, men visar fortfarande på en viss skillnad (G 203):

§A **sigmutr let rasa sain eftiR bruþr : sina : auk : bro : kierua : eftiR : sikbiern : santa mikal hie[lbi] ... ..ans auk : at : botraif auk at sigraif : auk : at aibiern : faþur þaiRa : altr : auk bikui han : i by : sunarst kaiRuiþr lekþi ormaluR nemR : in[t]i uR**

§B **sikmutr [--fiR :] sliku : unit kuml**

§C **karmanum : þet aR [:] ... kun : hier : mun : stanta stain : a[t] : merki bietr a : bierki in bro furiR**

§D **roþ(b)iern risti run(i)R [þ]esa kaiRl-ifR sumaR aR karla kan**

"Sigmund lät resa stenen efter sina bröder och göra bro efter Sigbjärn –Sankt Mikael hjälpe hans själ – och efter Botraiv och efter Sigrav och efter Aibjærn, fader till dem alla, och han bodde i byn (el. gården) längst söderut. Gairvald tecknade (eg. lade) ormslingorna ... Sigmund har på så sätt åstadkommit vården. För män är det ett känt minnesmärke. Här skall stenen stå som märke, lysande på berget, bron invid den. Rodbjærn ristade dessa runor, några (dock) Gairvald, han känner dem väl" (Svärdström 1978:179).

Stenen är daterad till 1100-tal (Pr4) och tolkningen är självklart mycket omtvistad. I Gotlands runinskrifter 3 skriver Svärdröm ” Stenen har tillsammans med en bro utgjort ett ståligt minnesmärke” (Svärdröm 1978:188), och involverar många människor (dock är Sigmund noga med att nämna sig själv två gånger). I mitt material är det den här stenen och G 343 som påminner mest om de vikingatida mälardalska stenarna. Trots det finns det nästan lika mycket likheter som skillnader, ”**bietr**”, bjärt/lysande förekommer enligt Gotlands runinskrifter inte på någon annan sten, inte heller ”**ormaluR**” (Svärdröm 1978:189). Inskriften nämner ett helgon Sankt Mikael, något som inte är vanlig på stenar på fastlandet. Själva formuleringen är lite poetisk, och hur stenen har lyckats stå på ett berg, men fortfarande bredvid en bro när den står invid en kyrka utan vattendrag i närheten kan säkert inressera en och annan brostensfantast. Självklart har stenen säkert flyttats, men närmsta sankmark omgärdad av backar ligger 1,5 km bort –”besvärande stort för transport av en så stor sten” (Svärdröm 1978:191). Det är därför troligast att det enbart rör sig om en symbolisk bro för själen, eftersom man i medeltid använder uttrycket “helt utan topografisk konsekvens i motsats till vikingatid i Mälardalen” (Herschend, muntligen 2010-01-07). På vikingatida runstenar i Mälardalen som nämner broar, rör det sig alltså oftast också om en fysisk bro, såväl som en för själen. Böner är en annan del som skiljer sig markant mot fastlandet, på Gotland pratar man om att be väl för själen i olika former. Relativt ofta står hela böner på latin skrivna med runor (Man har alltså translittererat latinet till runor); Pater Noster, Ave Maria och Benedicta in mulieribus är några exempel. I Mälardalen handlar bönerna om att hjälpa själen och anden, dvs. hjälpa den som inte hann/ville/kunde hjälpa sig själv i livet.

Bristen på ornamentik utgör också en klar skillnad, texten kan till exempel löpa runt kanten på en fyrkantig håll, dekorerad med ett kors, G 282*:

G 282, foto: RAÄ, Georg Gådefors.

På G 242 och G 290 finns verser som behandlar förgänglighet: ”Gairvat från Norrbys vilar här, och hans hustru Rudiaud. Gören väl och bedjen för dem. Det voro det som ni ären nu och ni bliven det som de äro nu” (G 242*) och ” **b[u]pi** vilar här, dottern till Ganne på Hammars. Bedjen väl för hennes själ(?). Minnens att hon var det som hon äro nu(?) och ni bliva det som hon är nu!) (G 290*), som jag kanske främst förknippar med renässansen. I vissa fall talar man om dödsorsaken, det kan röra sig om dråp och sjukdomar –men långt ifrån alla avlidna har fått dödsorsaken ristad på gravstenen, och man kan väl tänka sig att i de fallen man talar om dödsorsaken är när något utöver det vanliga har hänt precis som i dagens dödsannonser, både på Gotland och i Mälardalen. På ett sätt kan man i det gotländska materialet se fortsättningen på den vikingatida runstenstraditionen, det blir en skildring över hur kristendomen formade och förändrade människorna och samhället de levde i.

5.1. Det täcka könet och andra avarter

Är det då någon större skillnad mellan Mälardalens vikingakvinnor och Gotlands medeltidskvinnor? Inte vad jag tycker mig se, det gotländska materialet presenterar så att säga en logisk fortsättning på det mälardalska. Att en kvinna har varit en god husfru betonas, samt ”vemses hon är” (insulärt uttryck från ö på västkusten). De reser och reses över på samma sätt som i Mälardalen, som jag redan har betonat så är det formuleringarna och detaljerna som skiljer sig. G 13 **iakoub[ar : ... kiara : s]tain : biþin : [bynir : iþrar : fyrir : sealu ...þuiar : k... : ...f]i : kaira : [s-a(s)]- : ...n... ...fb...tekum :] binidikta : in [m(u)... ...sk risti mik]**, ”Jakob (lät) göra stenen. Bedjen edra böner för Rudvis (?) själ... benedicta in mu(lieribus) ... ristade mig” (Jansson, Wessén 1962:21), innehöll antagligen den latinska frasen ”benedicta in mulieribus”, som är en del av Ave Maria och vad jag kan förstå betyder ungefär ”välsignad bland kvinnor”. Det tycks inte vara någon större skillnad i vilka böner som väljs för kvinnor respektive män.

G 289 är lagd över två äkta par, den enda jag har stött på i det gotländska materialet.

Sedan finns det förstås de inskrifterna som har lite eller inget med döden, överenskommelser eller pengaskryt att göra. På väggen i Lye kyrka (G 104) finns ett antal ristningar, de flesta skadade. Runorna har främst tolkats som katolska böner, men där finns också ”fuþork” inristat på ett antal ställen (Jansson, Wessén 1962:173ff). Användandet av ”fuþork” har diskuterats, är det ett sätt att sprida runorna och därmed läs- och skrivkunnighet, eller är det någon form av ritual eller magisk formel? Klotter för att hålla fast vid futharken skulle jag nog vilja säga,

eftersom man nyligen har bytt alfabet vill man väl på något sätt påminna om det gamla alfabetet. På väggen finns också inskriften **iak ar : ain arm synthi menniska trn**, ”jag är en arm, syndig människa” (Jansson, Wessén 1962:178), samt **miskuni + us guþ k þaun helg : kirk - -**, ”Misskunde oss Gud och den heliga kyrkan”(Jansson, Wessén 1962:176). Jansson och Wessén skriver ”man bör utgå från att de flesta inskrifter av detta slag ha haft en mening, även om mycket förekommer, både här och annorstädes på Gotland, som är rent klotter” (Jansson, Wessén 1962:182), och det är säkert en korrekt iakttagelse, men varför skulle klotter vara mindre intressant än gravstenar? Att avfärda klotter som oviktigt och meningslöst är lite tråkigt, med tanke på vilken insyn man får i vad gemene man hade på hjärtat när förströelse behövdes (även om jag tycker att ovanstående exempel kanske ter sig lite väl ångestladdade för att vara simpelt klotter).

Sedan finns ju förstås Peter, som på inskrifterna G 336* och G 337* i Fårö socken proklamerar ÷ **guþ : firilati us : orar : sitir : su sedi : pet-r : mura:maisþiri** : ”Gud förlåte oss våra synder, så sade Peter murarmästare”. Vad som driver en murarmästare att göra prästerliga uttalanden kanske ska få vara osagt, men det som nämns i *Gotlands runinskrifter: tredje delen*, är dels att inskrifterna saknar motsvarighet i det gutniska materialet, inte heller på fastlandet har man något liknande, samt att G 336 tycks ha varit en gravsten, trots den annorlunda inskriften. Jag har svårt att hitta någon parallell i det mälardalska materialet, eller någon annanstans för den delen heller, och jag undrar om inte ”Peter Murarmästare” är en omskrivning för något helgon eller dylikt, särskilt eftersom G 336 har tolkats som en gravhäll.

Förekomsten av helgon på de gotländska stenarna är ytterligare en detalj som inte förekommer i det mälardalska. Men det är som sagt -detaljer det rör sig om. Stenarna har behållit sin ursprungsfunktion som skryt, stöd för muntlig tradition och skriftligt dokument och som monument över livet, även om de har stöpts om i ny form. Familj och ursprung är viktigt att betona, precis som funktionen man fyllt i samhället. Man vill göra ett märke, ett avtryck i världen för efterlevande. Runstenarna fyller också samma funktion som minnesrunor gör idag, ett sätt för efterlevande att minnas och hylla en närstående. Och önska lycka till på färden.

6. Sammanfattning

En stor del av Gotlands runinskrifter är gravhällar daterade till medeltid, vilket betyder en skillnad mot runinskrifter på fastlandet, där runstensresandet så gott som upphör i och med den ”medeltida kulturrevolutionen”. Mitt syfte var att försöka kategorisera materialet med hjälp av gemensamma nämnare, med lite extra tyngdpunkt på kvinnors roll, då jag ofta upplever att de glöms bort. För att kunna kategorisera materialet gjorde jag två exceldokument, en med ett antal slumpmässigt utvalda stenar, en med alla stenar där kvinnor är antingen objekt eller subjekt. Jag tog fasta på tre återkommande variabler: fixering i tid och rum, mannens yrke och sociala status, samt kärnfamiljen, dit jag också räknar kvinnors roll. Materialet visade att Ortsnamn förekom i en majoritet av inskrifterna, förhållandevis många stenar var daterade med år, en del även med datum. De släktrationer som betonades var främst den närmsta familjen, men ytterst sällan fler än tre släktled (farfar - far - son). Vad gäller männen, pekar det mesta på att det var en medelklass som främst lät rista stenar, bland de yrken som nämns finns exempelvis murare, ”mästare”, och mest frekvent, bönder. Mäktiga män lyser med sin frånvaro, och om det beror på ett Sverige som rör sig mot en mer centraliserad kungamakt eller enbart på att runstensresande var ett medelklassfenomen, kan säkert diskuteras. Kvinnors roll ändras som förväntat inte nämnvärt, möjligen blir det hon mer och mer knuten till gård och familj. Hon tycks ändå utgöra en viktig del av den enhet som är gården. Exempel på kvinnor som låter rista stenar förekommer förstås, det rör sig främst om inskrifter över makar, fäder och söner. Genom ristningarna kan man också följa kyrkans etablering i samhället, och hur en organiserad kristendom har format folket. Ofta skrivs det om att göra gott för själen, vilket kan tolkas som en form av avlat, där man skänker pengar till kyrkan för att trygga sin själ. Det finns även exempel där kyrkan har använts som en typ av kommunikationsmedel, en plats att kungöra beslut eller markera händelser.

Skillnaderna mellan Gotland och fastlandet tycks vid första anblicken vara stora, men faktum är att det gotländska materialet ändå presenterar en logisk fortsättning på det mälardalska. Trots att ön i mångt och mycket ter sig som en självständig insulär kulturmiljö, skulle jag kunna tänka mig att det som uttrycks i inskrifterna stämmer ganska bra överens med hur det såg ut på fastlandet.

6.1. Summary

This paper discusses rune inscriptions from the middle ages on Gotland and how they portray social structure. A majority of the rune stones on Gotland are medieval, which separates them from the ones on the main land, where most stones are from the Viking era. My purpose was to categorize my material by identifying common denominators, paying extra attention to women, as I feel they are often forgotten. In order to categorize my material, I made two excel documents, one with 61 random rune inscriptions, and one with every inscription that mentions women (as an object or subject). I chose to focus on three reoccurring themes: fixed time and space, the nuclear family (where I included women), and profession and social status/structure. A majority of the inscriptions in my material mentioned place names, many where dated to a specific year, some even with dates. The family relations mentioned was mainly the next of kin, seldom more than three generations (grandfather – father – son). The inscriptions are usually paid for by middle class men, and among the professions mentioned are priests, masters, bricklayers, and most frequent, farmers. As expected, the role of the medieval woman isn't much different from the one of the Viking age woman; she is tied to the farm and her family, nevertheless she constitutes an important part of the unit that is the farm. Women who pay for rune inscriptions exists, the objects are mainly husbands, fathers and sons. The inscriptions on Gotland also provide a good foundation for studying the church, how it became more established and structured, and how an organized Christianity shaped the common man and woman, along with everyday life. There are several examples of inscriptions that are letters of indulgence, as well as the communicational functions of the church, a sign of an established new religion.

There seems to be a significant difference between the runic inscriptions on Gotland compared to the main land, but the material on Gotland is in fact a logical continuation of the material in the Mälars Valley. I would say despite the fact that the island portrays itself as an independent, insular culture environment, what is expressed on the stones probably corresponds with the developments on the main land, though there are no stones there to document it.

7. Litteratur- och källförteckning:

Gräslund, A-S., 2001 *Ideologi och mentalitet: Om religionsskiftet i Skandinavien från en arkeologisk horisont*, Opia 29, Uppsala.

Gräslund, A-S., 2002 *Runstensstudier*, Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala.

Herschend, F., 2005 *Ackultaration och Kulturkonflikt: Fyra essäer om järnåldermentalitet*, Opia 38, Uppsala

Herschend, F., 2009 *Mellan Tal och Skrift: Essäer om runinskrifter*, Opia 48, Uppsala.

Jansson, I (red.), 1983 *Gutar och vikingar: Gårdarna, borgarna, hamnarna och skeppen, dräkten och smyckena, ön och omvärlden, den kristna kulturen når ön, källskrifterna*, Statens Historiska Mus., Stockholm.

Jansson, S B F., Wessén, E., 1962 *Gotlands runinskrifter: Första delen*, Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, Stockholm.

Lager, L., 2002 *Den synliga tron: Runstenskors som en spegling av kristnandet i Sverige*, Opia 31, Uppsala.

Larsson, M G., 1990 *Runstenar och Utlandsfärder: Aspekter på det senvikingatida samhället med utgångspunkt i de fasta fornlämningar*, Acta Archaeologica Lundensia, Series in 8°. Nr 18, Lund.

Moltke, E., 1981 *Runes and their origins: Denmark and elsewhere*, Nationalmuseets forl., Köpenhamn.

Olsen, B., 2003. *Från Ting till Text*. Studentlitteratur, Lund.

Trigger, B., 2006. *A History of Archaeological Thought, 2: a utg.*, Cambridge University Press, USA.

Sawyer, B., 1988 *Property and inheritance in Viking Scandinavia; The Runic Evidence*, Occasional Papers on Medieval topics 2, Viktoria, Alingsås

Svärdström, E., 1978 *Gotlands runinskrifter: Andra delen*, Kungl. Vitterhets-, historie- och antikvitetsakademien, Stockholm.

Williams, H., *Klass, kön och runor*, http://www2.unt.se/artikelprint/1,5070,MC=5-AV_ID=974995-SC_ID=237,00.html Publ:091025 (besökt:100105)

http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv/arkeologi_och_fornlamningar/runstenar/gotlands_runinskrifter.html (besökt hösten 2009). För referenser till respektive sten, se nedan.

Bild, framsida: Dominikan i samspråk med kvinnor, illustration ur en fransk handskrift av Roman de la Rose från 1400,

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/9/93/Dominikan_i_samspr%C3%A5k_med_kvinnor.jpg/250px-Dominikan_i_samspr%C3%A5k_med_kvinnor.jpg

Dateringar, texter i fet stil (* i texten = pdf-dokument från

http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv/arkeologi_och_fornlamningar/runstenar/gotlands_runinskrifter.html ; *Gotlands runinskrifter: tredje delen*):

Gotlands runinskrifter 3:

http://www.raa.se/cms/extern/kulturarv/arkeologi_och_fornlamningar/runstenar/gotlands_runinskrifter.html

G 232:

http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2008/juli/04_vallstena.pdf

G 241:

http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2006/mars/07_hejnum.pdf

G 242:

http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2006/mars/07_hejnum.pdf

G 249:

http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2006/mars/08_fole.pdf

G 282 (även bild):

http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2006/mars/16_othem.pdf

G 289:

http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2007/februari/g_hellvi.pdf

G 290:

http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2007/februari/g_hellvi.pdf

G 293:

http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2006/maj/18_larbro.pdf

G 295:

http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2006/maj/18_larbro.pdf

G 334:

http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2006/mars/24_faro.pdf

G 343 (även bild) :

http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2006/maj/25_visby.pdf

G 336, G 337:

http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2006/mars/24_faro.pdf)

Samnordisk rundatabas (även tabeller): <http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>

Vilken veckodag (hemsida) <http://www.burkar.nu/ma/alma.html>

8. Bilagor

8.1. Slumpade stenar

Nr	X	Y	Sn	Datering
G 1	6314655	1644662	Sundre	1200-t
G 5	6318522	1647477	Vamlingbo	1300- 1400-t
G 11	6319407	1652528	Hamra	1200-t
G 13	6319419	1652538	Hamra	1300-t
G 21	6325956	1651461	Öja	1200- 1300-t
G 36	6337014	1653879	Grötlingbo	1350- 1400-t
G 60	6342833	1648567	Hablingbo	1300-t
G 63	6346516	1646871	Slite	1300-t
G 66	6350089	1645195	Sproge	1200- 1300-t
G 69	6350091	1645187	Sproge	1200-t
G 78	6353728	1651662	Gerums	1487 27 okt
G 80	6353359	1655254	Linde	1000- 1150
G 99	6355737	1664023	Lye	1449
G 100	6355737	1664023	Lye	1449
G 106	6358014	1667315	Garda	1400-t
G 111	6365235	1673907	Ardre	1100- 1130
G 115	6368304	1680240	Gammelgarns	1300-t
G 118	6376493	1674005	Anga	1300-t
G 122	6367406	1663786	Buttle	1400-t
G 124	6372854	1662430	Vänge	1553 5 aug
G 128	6370239	1657446	Guldrupe	1500-t
G 132	6371488	1658962	Guldrupe	1200-t
G 134	6376611	1662850	Sjonhems	1000- 1150
G 136	6376611	1662850	Sjonhems	1000- 1150
G 151	6378723	1671118	Norrlanda	1300-t
G 161	6359169	1643600	Frøjels	1300- 1400-t
G 164	6364027	1645978	Klinte	1300-t
G 168	6364027	1645982	Klinte	1300-

				1400-t
G 171	6368104	1652633	Hejde	1492
G 175	6372185	1653604	Väte	1294
G 182	6369671	1645235	Sanda	1324
G 191	6374382	1649933	Mästerby	1200- 1300-t
G 196	6379835	1641605	Tofta	c:a1347
G 199	6379835	1641605	Tofta	1160- 1190
G 203	6378241	1649996	Hogräns	1100
G 206	6380122	1652180	Valls	1300-t
G 210	6386576	1646131	Västerhejde	1300-t
G 215	6381196	1657934	Roma	1100-t
G 231	6390728	1669225	Vallstena	1326
G 242	6398541	1668612	Hejnums	1200- 1300-t
G 249	6395036	1663555	Fole	1300-t
G 255	6397040	1659293	Bro	1400-t
G 276	6399641	1676387	Boge	1000-t
G 278	6399689	1676445	Boge	M
G 282	6406281	1674687	Othems	1400-t
G 284	6406281	1674687	Othems	1400-t
G 288	6409796	1683824	Hellvi	1300-t
G 290	6409794	1683828	Hellvi	1300- 1350-t
G 292	6410867	1677742	Lärbro	1300-t
G 293	6410867	1677742	Lärbro	1350
G 295	6410867	1677742	Lärbro	1300-t
G 306	6416401	1671231	Hangvars	1419
G 309	6416374	1671176	Hangvars	1100-t
G 312	6422345	1672606	Halls	1300-t
G 317	6420268	1682264	Fleringe	1300-t
G 319	6416394	1685211	Rute	1200- 1250-t
G 322	6416394	1685211	Rute	1230-60-t
G 334	6426170	1697186	Fårö	1300-t
G 337	6433903	1698607	Fårö	1400-t
G 383	6354296	1669738	Lau	1400-t

8.2 Kvinnors stenar

Nr	X	Y	Sn	Över	Av	Datering
G 2	6314655	1644662	Sundre	X		1400-t
G 3	6314655	1644662	Sundre	X		sent 1300-t
G 4	6318522	1647477	Vamlingbo	X		1300-t
G 13	6319419	1652538	Hamra	X		1300-t
G 29	6330293	1652281	Fide	X	X	1300-t
G 33	6334228	1648875			X	1300-t
G 35	6337014	1653879	Grötlingbo	X	X	sent 1200-t
G 36	6337014	1653879	Grötlingbo	X		1350-1400
G 39	6336625	1653325	Grötlingbo		X	sent 1300-t - 1400
G 42	6340195	1652340	Havdhem	X	X	1400-1500-t
G 46	6340933	1655693	Eke	X		1200-t
G 58	6349000	1655000	Hemse	?	?	1100-t
G 60	6342833	1648567	Hablingbo		X	1300-t
G 64	6346516	1646871	Slite	X		1400-1500-t
G 65	6350090	1645195	Sproge	X	X	1200-1300-t
G 67	6350089	1645195	Sproge		X	1200-1300-t
G 68	6350103	1645173	Sproge	X		1200-1300-t
G 71	6353745	1644784	Eksta	X		1200-t
G 78	6353728	1651662	Gerum	X		1487 27 oktober
G 100	6355737	1664023	Lye		X	1449
G 111	6365235	1673907	Ardre	X		1100-1130
G 112	6365235	1673907	Ardre	X		1100-1130
G 114	6365235	1673907	Ardre	X		1100-1130
G 115	6368304	1680240	Gamelgarns	X		1300-t
G 134	6376611	1662850	Sjonhem		X	1000-1150
G 136	6376611	1662850	Sjonhem		X	1000-1150
G 138	6379362	1661342	Halla		X	1000-1150
G 173	6372179	1653609	Väte	X		1300
G 174	6372179	1653608	Väte		X	1400
G 182	6369671	1645235	Sanda		X	1324
G 188	6374371	1649921	Mästerby		X	1000-t
G 191	6374382	1649933	Mästerby	?		1200-1300-t
G 201	6375677	1655082	Atlingbo		X	1300-t
G 210	6386576	1646131	Västerhejde	X		1300-t
G 215	6381196	1657934	Roma		X	1100-t

G 231	6390728	1669225	Vallstena	X		1326
G 242	6398541	1668612	Hejnum	X		1200-1300-t
G 255	6397040	1659293	Bro		X	1400-t
G 282	6406281	1674687	Othems	X		1400-t
G 289	6409794	1683828	Hellvi	X		1300-1350
G 290	6409794	1683828	Hellvi	X		1300-1350
G 292	6410867	1677742	Lärbro	X		1300-t
G 295	6410867	1677742	Lärbro	X		1300-t
G 297	6410867	1677742	Lärbro	X		1300-t
G 312	6422345	1672606	Hall		X	1300-t
G 317	6420268	1682264	Fleringe	X		1300-t
G 325	6412600	1686650	Rute		X	1000-t